
DUŠAN STOJANOVIĆ

ZA
»FILMSKE SVESKE«
ZA FILMSKU
PERIODIKU

Razgovor sa Dušanom
Stojanovićem

Kriza filmske publicistike u republici Srbiji je očigledna. U okviru izdavačke delatnosti Instituta za film već dve godine se održavaju »Filmske sveske« jedina publikacija koja uspešno prati složenu hronologiju događanja u filmskoj kulturi kod nas i u svetu. U toku razgovora, Dušan Stojanović glavni urednik »Filmskih svezaka«, osvetlio je na osnovu ličnog primera nekoliko osnovnih problema sa kojima se suočavaju ne samo filmski već i ostali časopisi posvećeni kulturi i umetnosti. Razgovor je vodio naš saradnik Dragomir Zupanc.

D. Zupanc — Prevođenjem najkulturnijih i najozbiljnijih napisa o filmu, koja se javljaju danas u svetu »Filmske sveske« pokušavaju da povežu našu »nacionalnu školu« sa svetskim kretanjima u oblasti filma. Da li je taj pokušaj ostao usamnjen, ili su tendencije otvaranja naše filmske kulture prema svetu danas opšte prihvaćene?

D. Stojanović — Meni se čini da jugoslovenski film počinje sve više da gubi neke spoljne nacionalne karakteristike, koje je u svojim počecima imao. Uzmimo, na primer, Makavejeva. Njegov poslednji film, »Nevinost bez zaštite«, makoliko izgledao specifično naš po osnovnom motivu, u tolikoj meri se uključuje u jedan univerzalan pa čak i kosmopolitski senzibilitet da nailazi na sasvim neobičan odjek u svetu. »Cahiers du cinéma« reaguje, na primer, na taj film kao na otkrovenje jednog svojevrsnog načina filmskog mišljenja. A to otkrovenje se naizgled zasniva na motivima, koji kao da nisu pristupač-

ni nikome osim nama! To znači da je reč o doticanju univerzalnih vrednosti, jedan naročiti vid razmene senzibiliteta između sveta i nas na polju filma. Verovatno da to pre svega objašnjava uspeh u svetu naših filmskih autora: Aleksandra Petrovića, Dušana Makavejeva, Puriše Đorđevića, Živojina Pavlovića, Želimira Žilnika, i drugih. Mislim da »Filmske sveske« tu ne vrše nikakav poseban uticaj, već prate ono što se događa sa našim filmom i uporno slede njegov put, pokušavajući da se drže duhovnog mosta, koji je prema svetu sagradila naša kinematografija i koji joj je i omogućio da postane vrednost u svetskim razmerama. »Filmske sveske« su, po mom mišljenju, uhvatile korak sa jugoslovenskom kinematografijom, doprinoseći proširenju dodira između naše i svetske filmske kulture.

D. Zupanc — A da li se pokazalo dobro što »Filmske sveske« u ovom trenutku predstavljaju most između svetskog i našeg kritičarskog prosedeća? Da li je takav sticaj okolnosti doprineo da se podigne nivo naše kritike?

D. Stojanović — To ne znam, to je vrlo teško proceniti iz moje perspektive. U svakom slučaju, kada se ukazala prilika, to jest, kada se pokazalo da »Filmske sveske« mogu da budu časopis kakav jesu, izgledalo je da je to jedna zahvalna stvar, u trenutku kada se naš film približavao ovoj relativno visokoj tački na kojoj se nalazi sada. Meni se činilo da je krajnje vreme da se prekine sa izolovanošću u kakvoj naši filmski ljudi, bilo kao stvaraoci ili kao ljudi koji misle i pišu o filmu, rade. To se odnosi na sve oblike ljudskog stvaralaštva, a pogotovo na film—čovjek ne sme da se ograničava na lokalne okvire i teritorijalne kriterijume, jer je film internacionalna umetnost u pravom smislu reči u kojoj jednostavno ne možete da podete putem koji se ne bi uklapao u klimu duha u svetskim razmerama. Lično sam bio svedok jednog dugogodišnjeg procesa u ovoj zemlji u kojem je grupa ljudi u raznim gradovima, uglavnom mlađih (mlađim pre deset godina!), pokušavala da se uključi u te svetske tokove. Ona je u svoje vreme nailazila na grdan otpor. Pripisivali su joj da nema sopstvenih ideja, da povlađuje inostranstvu, da sakuplja tuđe ideje pa ih nekritički prenosi i krade, da je sve to obična imitacija. A meni se čini da je uspon našeg filma pokazao da je ova težnja bila jedino mogućna i opravdana. Pokazalo se da upravo izrazite individualnosti, one koje nam nude svoj lični stil, svoju sopstvenu individualnost, svoju sopstvenu opsesiju, da su upravo one dosegle do vrhunskih ostvarenja. Druga je to stvar što se to na neki način podudarilo sa izvesnom potrebom za kritičkim stavom prema društvu, što se uklopilo u opštu atmosferu sve većih individualnih sloboda, pa se u nekim domenima oformilo i kao društvena kri-

tika. Bez obzira na to, kažem, očigledno je da je razvoj naše kinematografije išao ukorak sa svet-skim filmom.

Upoređeno sa tom situacijom, ja sam smatrao da je trenutak da iskoristimo »Filmske sveske« da bismo uspostavili jedan trajniji most između svetske i jugoslovenske filmske publicistike. To je istovremeno bio i pokušaj da se do kraja suzbiju tendencije koje su nas ograničavale samo na sopstvene izvore i upućivale isključivo na sebe same i samonikle kritičke teorije. Da li je urodilo plodom — ne znam. Nemam nikakvu predstavu o tome, a ne raspolazem ni elementima na osnovu kojih bi mogao da sudim. Ali ako nema vidljivog uticaja danas, ubeđen sam da će imati pozitivan uticaj sutra, kroz pet ili deset godina.

D. Zupanc — Na jednom sporednijem planu afirmacija i uspon savremenog jugoslovenskog filma vezani su i za jedan vid borbe protiv lažnih vrednosti u umetnosti. Da li su i »Filmske sveske«, i u čemu, dale svoj doprinos borbi protiv filmskokritičarskog šunda i konzervativizma u teoriji?

D. Stojanović — Ako mislite na onu vrstu filmske kritike koja teži za tim da obavesti gledaoce na prakticistički način o filmu ili da preporuči šta da se gleda ili ne gleda, ja smatram da je takva kritika (ako je to uopšte kritika) potrebna. Oduvek sam verovao da postoji različita filmska publika. Postoji jedna kojoj je stvarno nužna prava filmska kritika i jedan veći deo gledalaca kojima nije potrebna nikakva kritika, nego neko ko je isto tako osrednji poznavalac kao i oni i ko može prosto da im preporuči film koji će odgovarati njihovom ukusu. Ja mislim da ovakva vrsta filmske publicistike nikoga ne ugrožava, ni filmsku kritiku ni film kao umetnost. Prava filmska kritika egzistira sama za sebe, brani samu sebe, postojali neki drukčiji filmovi i kritika ili ne postojali.

Kada govorim o zadatku »Filmskih svezaka« mislim na konfrontaciju sa onim oblicima kritike koji žele da se pretvore u dogmu, isključivost, suštu i suvoparnu ozbiljnost, polazeći od stavova koji pretenduju na to da budu definitivni ideološki, politički ili etički sudovi, pa kao takva ne dozvoljava nikakav drukčiji kriterijum ili ideologiju. Takvo shvatanje kritike je zaista u opadanju kod nas. Čak i oni kritičari, koji su zastupali ovu dogmatičarsku kritiku, postaju širi. Mislim da su ovakvoj klimi doprinele i »Filmske sveske«, jer one proširuju domet ovakvih shvatanja. Svrha »Filmskih svezaka«, nije da suzbije kritičarski šund (kako vi to nazivate), jer on mora na neki način da postoji kao zadovoljenje jedne realne društvene potrebe u današnjoj situaciji. Prema tome ako »Filmske sveske« i vode neku borbu, onda je to borba za ljude,

koji će umeti da sagledaju razvoj naše filmske kulture, a ne borba za suzbijanje onih koji na drukčiji način shvataju film. Za mene je idealna situacija na duhovnom planu ona u kojoj vlada maksimalan broj različitih mišljenja, uključujući tu i najniži kvalitet mišljenja.

D. Zupanc — Da li bi onda moglo da se kaže da su »Filmske sveske« svojevrsan vid kritičarskog panoa na kojem se sukobljavaju, ujedinjuju i potvrđuju mišljenja filmskih kritičara i autora?

D. Stojanović — Konceptija »Filmskih svezaka« nije zasnovana na principu panoa najrazličitijih mišljenja i pogleda na film, to jest na principu nekakve lepeze stavova. Možda na neki način tu postoji čak i izvesno razmimoilaženje između »Filmskih svezaka« i prvobitne namere izdavača. Kada je Institut za film gradio koncepciju časopisa želeo je da posredstvom njega ponudi čitaocima jedan presek kroz današnju filmsku publicistiku u svetu, s tim što bi se obuhvatio najširi dijapazon stavova, od najekstremnijih do najumerenijih; drugim rečima da prikaže sve pojave karakteristične za savremenu filmsku publicistiku. Moram da priznam da sam ja, donekle nasuprot željama izdavača, okrenuo tu stvar u jednom drugom pravcu. Zato u izboru časopisa i članaka srećete uglavnom one najelitnije; oni predstavljaju srž tog izbora, dok se ostali pojavljuju sporadično. Hteo sam da se časopis orijentiše prema sasvim određenom shvatanju filma za koje mislim da je na neki način savremeno. Zato i postoji prigovor »Filmskim svezakama« da gaje literarnu filmsku kritiku. Da ste me pre deset godina pitali šta mislim o takvoj vrsti kritike, ja bih vam odgovorio isto što i ti kritičari »Filmskih svezaka«. Međutim tokom svih ovih godina ja sam promenio svoje mišljenje o tome, pa danas smatram da i ne postoji nekakva literarna filmska kritika, kao što ne verujem da postoji ni takozvani literarni film, nasuprot tobože »pravoj« filmskoj kritici, odnosno »čistom« filmu. Kritika je jedinstvena, ona predstavlja u svim umetnostima istu stvar: razmišljanje, asociranje povodom umetničkog dela i o umetničkom delu na planu opštih humanih vrednosti.

D. Zupanc — Čak i kao impresija?

D. Stojanović — U prvom redu i najpre kao impresija. Kada se razmišlja o filmu kao umetnosti ne razmišlja se na filmski ili nefilmski način, nego se razmišlja na jedini mogući način, to jest na ljudski način. I taj ljudski način razmišljanja o umetnosti uključuje sve moguće aspekte: filozofske, antropološke, strukturalne, društvene i tehničke, odnosno »stručne«. »Filmske sveske« su razvijale svoju koncepciju baš u ovom pravcu i ja mislim da ovo ljudsko stanovište baš i karakteriše savremeni trenutak filmske publicistike.

D. Zupanc — Neosporno je da ste na taj način izbegli jednostranost takozvanog »stručnog« gledanja na film.

D. Stojanović — Ja mislim da to strogo »stručno« gledanje (koje, uostalom u pravom vidu i ne postoji u nas), predstavlja dogmatski pristup filmu protiv kojeg se »Filmske sveske« bore jednim širim pogledom na film. Drugim rečima, koncepcija nije sveobuhvatna, ona ne toleriše sva mišljenja ali je istovremeno toliko široka da isključuje dogmatska mišljenja.

D. Zupanc — Ono malo filmskih časopisa koji su tavorili u republici Srbiji ugasili su nezainteresovanost i materijalni problemi. Kada predviđate da će se to dogoditi »Filmskim sveskama«?

D. Stojanović — Mogu da vam kažem da već sad u neku ruku izgleda da »Filmske sveske« prestaju da izlaze. Pošto smo izdali šest brojeva u ovoj godini i time iscrpli novac koji nam je prošle godine dao Fond za kinematografiju, mi nemamo ni prebijene pare. Ostaje da se sačeka odluka Fonda o finansiranju za iduću godinu. Posle osnivanja Zajednice kulture Fond za kinematografiju u čijoj su nadležnosti do sada bili filmski časopisi, prebacio je svoje kompetencije na fond za periodične publikacije. Bojim se da će za ovaj fond »Filmske sveske« biti jedna sasvim nova stvar, kao i sve drugo za šta se traži novac, a moram da podvučem da je ranijih godina davalac bio ne samo obavešten o čemu je reč, već i vrlo zadovoljan »Filmskim sveskama«. Izgleda da je u nas neophodno da se ukine jedno da bi se pojavilo drugo, pa se plašim da se to ne dogodi i nama. Najkomičnije je što su i ti drugi predlozi potekli manje ili više iz istog izvora. Ja sam sâm predložio jedan filmološki, naučni, čisto teorijski časopis koji bi trebalo da izdaje Akademija za pozorište, film i RTV, s tim što sam računao da će uporedo i »Filmske sveske« dalje izlaziti. Pitanje je kakvim će parama raspolagati novoformirana Zajednica kulture i koliko ima pretendenta na te pare. A na trećoj strani postoji predlog grupe filmskih kritičara za jedan novi časopis (i tu sam među potpisnicima) i meni se čini da pred ljudima koji odlučuju o tome ovaj časopis ima najviše izgleda. Uostalom, Beogradu je zaista potreban časopis te vrste. Može dakle da se dogodi da »Filmske sveske« ne dobiju novac. U tom slučaju verovatno da u idućoj godini ne bi više izlazile, jer Institut za film nema sredstava da ih sam izdržava.

Postoji još jedna ideja. Ako »Filmske sveske« dobiju novac, a Akademija ga ne dobije za časopis za filmsku teoriju, može da se desi da one od januara izlaze ne više kao časopis koji objavljuje materijale iz strane štampe, nego kao pomenuti časopis za filmsku teoriju i filmologiju, četiri puta godišnje.

D. Zupanc — Da li bi to značilo na neki način i promenu koncepcije?

D. Stojanović — To bi samo donekle značilo promenu koncepcije. »Filmske sveske« bi nominalno nastavile da izlaze, bila bi to »godina treća, broj jedan«, imale bi isti oblik, ali bi otprilike izgledale kao oni dosadašnji brojevi koji su posvećeni isključivo teorijskim temama. Smatram da je filmska teorija u nas dugo bila zapostavljena i da smo morali štošta učiniti da se ona pokrene iz učmalosti. Trebalo je da i »Filmske sveske« budu, u okviru delatnosti Instituta za film, časopis za teoriju. Međutim, izdavač je u poslednjem trenutku i s pravom došao do zaključka da takav jedan časopis ne bi imao prođu. I onda su se »Filmske sveske« prebacile na sasvim drugi plan što nam se takođe učinilo potrebno, samo što, kažem, nikako nije bila moja prvobitna namera.

D. Zupanc — Ukoliko bi došlo do toga da »Filmske sveske« ustupe svoje mesto jednoj novoj koncepciji, to bi se možda pokazalo i kao promašaj, jer su »Filmske sveske«, ovakve kakve su, potrebne. One su se potvrdile i u to ne treba sumnjati. A potrebne su zato što je to stvarno jedini most preko kojeg možemo da dopremo do onoga što se u svetu piše o filmu. Ja mislim da bi trebalo da se »Filmske sveske« u tom pravcu razvijaju i da bi to bilo korisnije nego da se okrenu isključivo ka istraživanjima teorije. Možda bi trebalo da časopis ima dva dela: da obezbedi mesta za tekstove naših kritičara i da prenosi skraćene napise iz vodećih svet-skih časopisa.

D. Stojanović — Bilo je pokušaja da se »Filmske sveske« pretvore u časopis u kojem bi pisali i naši kritičari. Protiv toga sam se ja borio, jer ako bi se to ostvarilo, »Filmske sveske« bi se pretvorile u ono što ja nikako nisam želeo da budu, pretvorile bi se u glasilo, u tribinu; mislim da nešto slično treba da postoji, ali u formi nekog drugog časopisa, nezavisno od »Filmskih svezaka«. Inače bi »Filmske sveske« izgubile funkciju mosta o kojoj smo govorili.

D. Zupanc — Časopisu »Cahiers du cinéma« pečat je davao Andre Bazan, a taj isti pečat »Cinema nuovo« daje Gvido Aristarko. Kakva je veza između pojedinca i časopisa, mislim na boku i koncepciju časopisa.

D. Stojanović — Kad čovek pravi filmski časopis od materijala koji mu se nudi, kada ga ne određuje, već odabira iz već postojeće periode, onda taj izbor na neki način mora da bude mehanički, jer zavisi od ponude, a ne od naredžbe. Ali, sa druge strane, mislim da sveske imaju fizionomiju i da ona proizilazi iz činjenice da ja kao neko ko vrši izbor, ne čitam sve, već samo ono što mi se čini da se uklapa u krug mišljenja i stanovišta o filmu koja mene inte-

resuju. Na taj način je boja i fizionomija u krajnjoj liniji određena onim što mene privlači, onim što ja čitam. Govoreći u tom smislu, ja ne znam kako bi trebalo da izgleda fizionomija nekakvog »opšteg« filmskog časopisa. Lično mislim da i ne postoji potreba za »opštim« filmskim časopisom. Na primer, kada je reč o *Filmskoj kulturi* (koju veoma cenim), ja ne mogu da negiram činjenicu da ona na neki način stagnira. Zašto je to tako? Mislim da je to tako zato što njena redakcija želi da obuhvati i pomiri sve i sva. Ona je proglasila svoju publikaciju za opšti jugoslovenski časopis za filmska pitanja koji toleriše sva mišljenja i stavove, pa i štampa sve što joj se ponudi i što je iole na nekom nivou. Drugim rečima ona nema svoj program. Njen princip je: sve što je kvalitetno treba da se štampa, i to joj je (najširi mogući) program. Slovenački »Ekran«, međutim, koji je mnogo isključiviji na tom planu ima svoj program i daleko je aktuelniji i življi pa i prisutniji na neki način u ovoj kinematografiji. Mislim da je to pravi put u sadašnjem trenutku. Danas ne može da opstane časopis koji se bavi filmom uopšte, već samo onaj koji brani neko stanovište — ne samo svoje shvatanje filma u uskom smislu, nego i sopstveni pogled na svet. Samo takav časopis može sebe da opravda.

Istovremeno, u nas još važi nepisano pravilo u finansiranju časopisa: ili ćeš od novca koji ti daje društvo praviti časopis tako da on zadovoljava najširi dijapazon interesa, ili ćeš se naći u situaciji da te proglase za izolovanog uljeza koji pokušava da nametne sebe, da apsolutizuje svoje mišljenje i da, maltene terorise druge. To je ozbiljan problem sa kojim će se suočiti i novi časopis, ako se pokrene, i sa kojim se ljubljanski »Ekran« stalno susreće.

D. Zupanc — Postoji još jedan problem, koji takođe prati časopise, a posebno one koji se opredeljuju za jedan određeni pogled na film. Reč je o trenutku kada ti časopisi treba da prestanu da izlaze, budući da je njihovo stanovište postalo opšte usvojeno. Drugim rečima, ako je dekadencija jednog pravca očigledna, nije li ona onda podjednako prisutna i u glasilu koji je taj pravac afirmisao?

D. Stojanović — Taj problem ima dve strane. Sa jedne, časopis treba da bude dosledan svojoj fizionomiji. Ali sa druge, budući da život, naročito život filma, menja svoje tokove u većim ili manjim razmacima, nužno je da i u publicistici koja prati ove meandre bude promene. Tako je, na primer, pre dve godine jedna grupa mlađih kritičara iz Zagreba vodila žestoku borbu protiv »Filmske kulture« tvrdeći da treba da se prestane sa finansiranjem tako sterilnog časopisa i da se umesto njega finansira novi časopis te

grupe mladih kritičara koji bi ostvario jednu novu koncepciju i uneo nove vrednosti u našu kritiku. Ali kad se setimo časopisa »Cahiers du cinéma«, koji je jedan od najupečatljivijih primera upornosti i dugog trajanja, ja bih naveo jednu njegovu interesantnu osobinu koja mi se čini vredna pohvale, a to je da je otkada postoji tri puta menjao »generalnu liniju«. On ima svoju politiku, ali je ujedno toliko mlad da uvek može da promeni konkretnu poziciju ostavši dosledan sebi. Ja bih voleo da i u nas neki časopis bude dovoljno smeo, slobodan i kreativan da stalno revidira svoje stavove. To je svakako bolje nego neprestano osnivanje novih časopisa. Ali potrebna je širina duha i unutrašnja sloboda da bi se to izvelo, a ja se ne sećam da je i jedan časopis u nas do sada ispoljio tu sposobnost.

